

УДК 343.98

М.В. Стащак

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ФОРМ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Відповідно до реалій практики й законодавства у статті зроблено спробу надати авторське бачення щодо сучасної диференціації форм оперативно-розшукової діяльності у протидії злочинності. Виходячи з аналізу наукових поглядів учених, практичної діяльності кримінальної поліції та емпіричного матеріалу зроблено умовивід про те, що сьогодні форми оперативно-розшукової діяльності можна диференціювати таким чином: 1) оперативний пошук первинної оперативно-розшукової інформації; 2) оперативно-розшукова превенція; 3) оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження.

Ключові слова: *диференціація, протидія, оперативно-розшукова діяльність, форми, злочинність.*

Постановка проблеми. Наявність злочинності, її поширення серед усіх верств населення та, відповідно, її деструктивний вплив на майже всі процеси, що відбуваються в державі, спонукає державні правоохоронні органи постійно вдосконалювати методи та заходи протидії останній. Сьогодні в Україні відбуваються процеси розвитку та становлення правової, демократичної держави, але, на жаль, вони супроводжуються соціально-економічною та культурно-етичною кризами в суспільстві, що призводить до підвищення рівня злочинності. Проблема поширення злочинності була раніше й залишається дотепер досить актуальною для українського суспільства та потребує негайного реагування з боку уповноважених державних правоохоронних органів. Насамперед необхідно усвідомлювати, що процес розбудови суверенної держави неможливий без ефективної роботи її правоохоронних органів, без відповідних дієвих правових інститутів, без використання усіх наявних можливостей [1, с. 11], а також сучасних організаційно-тактичних форм оперативно-розшукової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сфері оперативно-розшукової діяльності вагомий внесок у дослідження зазначеного питання зробили такі вчені, як К.В. Антонов, О.М. Бандурка, В.І. Василичук, В.П. Захаров, В.О. Глушков, О.Ф. Долженков, А.М. Кислий, О.І. Козаченко, В.А. Некрасов, Д.Й. Никифорчук, Ю.Ю. Орлов, М.А. Погорельський, В.Д. Пчолкін, В.В. Шендрик, О.О. Юхно та ін.

Однак більшість напрацювань учених і практиків, пов'язаних з диференціацією оперативно-розшукових форм протидії злочинності, після оно-влення кримінального процесуального й оперативно-розшукового законодавства потребують перегляду та переосмислення з огляду на сучасні реалії. Зважаючи на це, запропонована стаття певною мірою спрямована на подальше удосконалення теоретико-прикладних аспектів диференціації форм оперативно-розшукової діяльності.

Формулювання цілей. Мета статті - диференціювати форми оперативно-розшукової діяльності відповідно до реалій практики й законодавства

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи фахову літературу з кінця 60-х років ХХ ст. до наших днів встановлено, що парадигма диференціації форм оперативно-розшукової діяльності вперше виникла в радянський період (кінець 60 – початок 70 рр. ХХ ст.). З указанного періоду її положення неодноразово доповнювалися й розширювалися, однак єдиного підходу до класифікації форм ОРД ще не вироблено ні на теоретично-практичному, ні на нормативному рівні.

Зважаючи на це, науково-практичний інтерес представляє насамперед сучасна конструкція оперативно-розшукових форм, яка дозволить запропонувати напрями їх оптимізації, підвищення ефективності та результативності, а також шляхи удосконалення конспіративності. З цієї метою всі думки вчених-юристів щодо класифікації форм ОРД слід розподілити на групи, відповідно до кількісно-видового критерію та логіко-функціональної підпорядкованості.

До першої групи можна віднести судження вчених, які виділяють двохвидову класифікацію організаційно-тактичних форм ОРД. Так, перша підгрупа (В. Г. Бобров, Д. В. Гребельський, В.П. Євтушок, В. А. Ільчов та А.Г. Лекарь) вважає, що у практичній діяльності оперативних підрозділів існує всього дві оперативно-розшукові форми – оперативний пошук та агентурна (оперативна) розробка. Інша підгрупа (П.П. Підюков, І.В. Сервецький, О.М. Юрченко), досліджуючи правову природу і сутність оперативно-розшукової діяльності як форми застосування оперативно-розшукового права дійшла висновку, що вказана діяльність містить дві складові форми. Перша – оперативно-розшуковий процес (власне оперативно-розшукова робота), друга – адміністративно-перевірочна робота [2, с. 433].

Другу групу об'єднує позиція ряду радянських, вітчизняних та закордонних науковців (В.М. Аتماжитов, В.О. Біляєв, І.Г. Богатирьов, А.С. Вандишев, Л.Ф. Гула, С.І. Давидов, Е.О. Дідоренко, В.П. Захаров, В.В. Кальницький, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Н. Кукарцев, В.Л. Регульський, С.І. Халимон, І.А. Юрченко, А.Е. Чететін та ін.), які пропонують систематизувати оперативно-розшукові форми на три види. Відзначимо, що всі представники означеної групи погоджуються з тим, що оперативний пошук та оперативна розробка є двома із трьох форм ОРД, а стосовно останньої форми вказаного виду правоохоронної діяльності в них погляди різняться. Так, В.М. Аتماжитов, А.С. Вандишев, І.Г. Богатирьов, Л.Ф. Гула, Е.О. Дідоренко, В.П. Захаров, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Л. Регульський та С.І. Халимон наполягають на тому, що третьою формою ОРД є оперативна профілактика.

Водночас С.І. Давидов, В.В. Кальницький, К.Ф. Кваша, В.Н. Кукарцев, В.Б. Рушайло, В.П. Сальников, С.В. Степашин, А.Е. Чететін та І.А. Юрченко стверджують, що, окрім оперативного пошуку та оперативної розробки, існує така форма ОРД як оперативна (попередня) перевірка.

Останню підгрупу другої групи утворює судження В.О. Біляєва, який, аналізуючи в монографічному дослідженні форми ОРД щодо протидії злочинності підрозділами карного розшуку ОВС України, резюмував, що до сучасних форм зазначеного виду діяльності належать: оперативний пошук, оперативна розробка та оперативно-розшукове забезпечення процесу кримінального провадження [3, с. 78]. Тобто, на думку останнього, третьою оперативно-розшуковою формою є оперативно-розшукове забезпечення процесу кримінального провадження.

З приводу окремих думок учених другої групи вважаємо доцільним навести авторське бачення. По-перше, позиція В.М. Аتماжитова, А.С. Вандишева, І.Г. Богатирьова, Л.Ф. Гули, Е.О. Дідоренка, В.П. Захарова, І.П. Козаченка, Я.Ю. Кондратьєва, В.Л. Регульського та С.І. Халимона щодо того, що третьою формою ОРД є оперативна профілактика видається нам не достатньо аргументованою. Ми підтримуємо наукову позицію ряду вчених (О.М. Бандурки, М.М. Перепелиці, В.Д. Пчолкіна, В.В. Шендрика, Р.А. Халілева, О.О. Юхна та ін.) відповідно до якої профілактика злочинів є складовою частиною оперативно-розшукового попередження злочинів, яке є однією з форм ОРД. У цьому зв'язку також слід навести слушну думку В.В. Шендрика про те, що сьогодні відбувається формування сучасної комплексної міжгалузевої теорії попередження злочинів, яка розглядає превентивну діяльність оперативних підрозділів МВС як комплекс взаємно інтегрованих елементів: профілактика, запобігання та припинення злочинів. Вона може бути об'єднана загальним, родовим поняттям «попередження злочинів», яку стосовно діяльності

оперативних підрозділів можливо розглядати як організаційно-тактичну форму оперативно-розшукової діяльності [4, с. 23-24]. По-друге, не можемо погодитися з висловленою С.І. Давидовим, В.В. Кальницьким, К.Ф. Квашою, В.Н. Кукарцевим, В.Б. Рушайлом, В.П. Сальниковим, С.В. Степашиним, А.Е. Четєніним та І.А. Юрченко думкою відносно того, що оперативна (попередня) перевірка є однією з оперативно-розшукових форм. Аргументуємо це таким:

1) оперативна (попередня) перевірка є однією з невід'ємних складових такої форми ОРД як оперативний пошук первинної оперативно-розшукової інформації, оскільки вказаний процес включає такі елементи як, збір, аналіз, оцінка, перевірка первинної оперативно-розшукової інформації тощо;

2) оперативна (попередня) перевірка є факультативним компонентом оперативно-розшукового процесу взагалі та окремих форм ОРД (оперативно-розшукової превенції та оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження) зокрема;

3) діяльності з оперативної (попередньої) перевірки не притаманні всі ознаки, які властиві формам ОРД.

Отже, зважаючи на наведене та результати вивченого емпіричного матеріалу зроблено умовивід, що оперативну (попередню) перевірку не слід розглядати як самостійну форму ОРД, оскільки в рамках кожної форми ОРД вирішуються задачі, пов'язані з необхідністю здійсненню такої перевірки.

До третьої групи варто зарахувати умовиводи М.М. Перепелиці, І.Р. Шинкаренка та Р.А. Халілева щодо того, що складовими форм ОРД є: 1) оперативний пошук; 2) оперативно-розшукове попередження; 3) оперативна розробка; 4) оперативно-розшукове забезпечення процесу кримінального провадження [5, с. 212; 6, с. 155; 7, с. 34].

Таким чином, ці вчені пропонують чотириохвидову диференціацію форм ОРД.

Наступну (четверту) групу утворює думка К.К. Горяїнова, В.С. Овчинського, Г.К. Синилова, А.Ю. Шумилова [8, с. 418] про те, що оперативно-розшуковий процес складається з початкового етапу пошуку первинної оперативно-розшукової інформації (пошукового етапу), трьох основних взаємопов'язаних і одночасно достатньо самостійних стадій (оперативної перевірки та оперативної розробки), а також так званої дискретної (переривчастої) стадії – розшуку осіб. Отже, вказані вчені вважають, що існує п'ять форм ОРД.

Висновки, отримані Ю. Ю. Орловим у результаті дослідження розвитку форм оперативно-розшукової діяльності на сучасному етапі складають п'яту групу, яка дотримується точки зору щодо шестивидо-

вої класифікації вказаних форм. Учений виділяє такі форми ОРД: 1) оперативно-розшукова профілактика; 2) оперативний пошук; 3) оперативна розробка; 4) оперативний розшук; 5) оперативно-розшукове супроводження кримінальних справ; 6) адміністративна оперативно-перевірочна робота [9, с. 4-9].

Уважаємо доцільним зупинитися на запропонованих Ю. Ю. Орловим видах форм ОРД, які видаються дискусійними. Це стосується насамперед можливості розгляду як однієї із форм ОРД оперативного розшуку. На жаль, у статті Ю.Ю. Орлов не висловлює власну думку щодо причини, з якої він відніс оперативний розшук до форм ОРД, а лише погоджується із судженням російського вченого А.Е. Чечетіна щодо існування згаданої форми ОРД [9, с. 6]. Зі статті українського вченого зрозуміло, що основними завданнями оперативного розшуку є виявлення місцезнаходження злочинців, які переховуються, осіб, зниклих безвісти, та інших категорій розшукуваних [9, с. 6]. Ефективне виконання наведених завдань, як свідчить практика, перш за все залежить від належної організації процесу отримання первинної оперативно-розшукової інформації, тобто, визначальне місце в розшуку займає форма оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації. Для того, щоб певна діяльність могла розглядатися як окрема форма ОРД, у неї повинні бути властиві тільки її ознаки, завдання та набір відповідного інструментарію для їх вирішення. Оскільки ознаки й завдання оперативного розшуку дублюють аналогічні такої форми ОРД як оперативний пошук первинної оперативно-розшукової інформації, а інструментарій досягнення цілей аналогічний до зазначеної форми, то, відповідно, можна зробити обґрунтований висновок про те, оперативний розшук не є формою ОРД, а лише одним із завдань (напрямом діяльності) певних форм ОРД, зокрема оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації та оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження.

Що стосується запропонованої Ю.Ю. Орловим форми ОРД у вигляді оперативно-розшукового супроводження кримінальних справ, то в цілому погоджуємося з існуванням такої оперативно-розшукової форми протидії злочинності, однак вважаємо доцільним вступити у дискусію з приводу семантичної інтерпретації цього концепту. Проведеним дослідженням встановлено, що в теорії і практиці оперативно-розшукової діяльності до цього часу відбуваються дискусії щодо змісту, можливості взаємозаміни й отождолення понять «оперативно-розшукове забезпечення» та «оперативно-розшукове супроводження». Зауважимо, що зазначені поняття складаються з трьох узаємопов'язаних смисловим навантаженням ключових слів-термінів. Термін «оперативно» вказує, перш за все, на своєчасність, швидкість виконання чого-небудь; слово «розшукове» озна-

чає знаходити, досліджувати, довідуватися, дошукуватися істини. «Забезпечення» і «супроводження» – це опорні слова, для обґрунтування використання одного з них необхідно звернутися до тлумачення цих слів [10, с. 26]. Відповідно до тлумачного словника української мови термін «забезпечення» означає: 1) постачати щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах; 2) створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; 3) захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки. Слово «супроводження» тлумачиться як: 1) іти, їхати разом із ким-небудь як супутник; проводити когось до певного місця; 2) постійно бути разом із ким-, чим-небудь, тісно пов'язуватися з чимсь; 3) поєднувати яку-небудь дію з іншою, побічною; 4) додавати що-небудь до чогось, доповнювати що-небудь чимсь [11].

Підсумовуючи викладене, зроблено висновок про те, що, по-перше, термін «забезпечення» є більш прийнятним для вживання як однієї із форм оперативно-розшукової діяльності – «оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження», оскільки останній більш повно і чітко позначає зміст указаної форми. По-друге, концепт «оперативно-розшукове забезпечення» у різних інтерпретаціях ширший за змістовною стороною та функціональним призначенням, ніж поняття «оперативно-розшукове супроводження» [12, с. 119].

Зважаючи на тематику статті, слід також навести судження науковців та практичних працівників, які вказують на існування окремих форм ОРД, однак свою думку щодо повної класифікації цих форм не наводять. Так, С.А. Басалик, А.І. Берлач, Д.В. Бойчук, В.В. Грицаченко, Л.Ф. Гула, Ю.П. Заблоцький, В.П. Захаров, С.М. Калюк, О.Є. Користін, А.В. Мовчан, Є.М. Моїсєєв, І.А. Мозоль, С.І. Ніколаюк, В.П. Німчик, І.М. Ніщета, О.І. Пахолок, В.Г. Севрук, Д.Б. Сергєєва, Д.В. Сімонович, І.В. Стельмахович, В.Є. Тарасенко, А.М. Черняк та ін. у публікаціях визначають у вигляді однієї з форм ОРД оперативний (ініціативний) пошук.

Оперативно-розшукове попередження (окремі вчені вважають, що це оперативно-розшукова профілактика) як можливу форму ОРД розглядають С.В. Андрусенко, К. В. Антонов, В.М. Бабакін, О.М. Бандурка, Б.І. Бараненко, Ю.С. Блинов, В. І. Василичук, А. І. Гуров, О.О. Дерев'ягін, Е.А. Дідоренко, О.Ю. Заблоцька, О.П. Заворіна, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, М.В. Крестинський, А.О. Марієнко, Т.В. Миронюк, М.С. Рябченко, В.П. Столбовий, О.В. Тарнопольський, О.В. Тихонова, О.О. Черепенко, О.А. Шевченко, В.В. Шендрик, О.О. Юхно та ін.

А.В. Баб'як, І.А. Грабазій, А.В. Губська, О.Ф. Долженков, Ю.І. Дмитрик, О.В. Кириченко, А.В. Настенко, В.В. Нонік, В.Л. Ортинський, О.О. Подобний, В.Д. Пчолкін, О.О. Руденко, М.Б. Саакян, В.Г. Самойлов, О.П. Снігер'єв, О.В. Тарнопольський, Т. О. Часова, К.В. Шахова,

А.О. Шелехов, А.О. Шишкін та інші у процесі вивчення проблемних аспектів протидії злочинності відзначають, що оперативна (агентурна) розробка – одна з найважливіших форм ОРД.

Аналіз наведених думок науковців та практичних працівників дозволяє констатувати, що абсолютна більшість дотримуються сформованої ще в радянський період концепції, згідно з якою оперативна (агентурна) розробка є формою оперативно-розшукової діяльності. З урахуванням проаналізованого емпіричного матеріалу, реалій практичної діяльності підрозділів кримінальної поліції, останніх змін у кримінальному процесуальному та оперативно-розшуковому законодавстві зроблено висновок про доцільність переосмислення усталеного сприйняття оперативної розробки як форми ОРД та віднесення її до одного з елементів існуючих форм ОРД.

Висновки. Таким чином, виходячи з аналізу наукових поглядів учених, практичної діяльності кримінальної поліції та емпіричного матеріалу, можемо зробити умовивід про те, що сьогодні форми оперативно-розшукової діяльності можна диференціювати таким чином:

- оперативний пошук первинної оперативно-розшукової інформації;
- оперативно-розшукова превенція;
- оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження.

Використані джерела:

1. Основи оперативно-розшукової діяльності : навчальний посібник / О. Ю. Анциферов, М.В. Стащак, В. В. Шендрик та ін. / за редакцією С.М. Гусарова. – Х.: Вид-во ХНУВС, 2015. – 312 с.
2. Підюков П.П. Оперативно-розшукова діяльність як форма застосування оперативно-розшукового права : правова природа і сутність поняття / П.П. Підюков, І.В. Сервецький, О.М. Юрченко // Науковий вісник ЛьвДУВС. – 2010. – № 1. – С. 428-435.
3. Біляєв В. О. Стратегія і тактика протидії злочинності засобами оперативно-розшукової діяльності (за матеріалами роботи підрозділів карного розшуку ОВС України) : монографія / В. О. Біляєв. – Дніпропетровськ : ДДУВС, 2013. – 316 с.
4. Шендрик В. В. Попередження злочинів оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В.В. Шендрик. – Х., 2012. – 40 с.
5. Шилін М.О. Оперативно-розшукова діяльність: проблеми визначення поняття / В.П. Євтушок // Науковий вісник НАВСУ. – 2013. – № 1. – Ч. 2. – С. 84-95.
6. Перепелица Н. Н. Выявление, оперативная разработка и изобличение бандитских групп / Н. Н. Перепелица // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. – 2009. – Додаток до спецвипуску. – № 2. – Ч. 1. – С. 150-165.

7. Перепелица Н.Н. Оперативно-розыскное сопровождение уголовного судопроизводства и судебного разбирательства / Н.Н. Перепелица, И.Р. Шинкаренко // Дополнение к вестнику Луганского ИВС МВС Украины. – 1998. – № 3. – С. 30-46.

8. Оперативно-розыскная деятельность : учеб. / под. ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова, А.Ю. Шумилова. – 2-е изд., доп и перераб. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 848 с.

9. Розвиток форм оперативно-розшукової діяльності на сучасному етапі / Ю.Ю. Орлов // Науковий вісник НАВСУ. – 2012. – № 1. – Ч. 2. – С. 3-18.

10. Обшалов С.В. Оперативно-розшукова протидія злочинам при здійсненні кримінального провадження : монографія / С.В. Обшалов. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – 264 с.

11. Публічний електронний словник української мови: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrlit.org/slovyk/%D1%81%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>

12. Стащак М.В. Співвідношення понять «оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження» та «оперативно-розшукове супроводження кримінального провадження» / М.В. Стащак // Право і безпека. – 2013. – № 4 (51). – С. 117-123.

Стащак Н.В. Дифференциация форм оперативно-розыскной деятельности

В соответствии с реалиями практики и законодательства в статье предпринята попытка представить авторское видение современной дифференциации форм оперативно-розыскной деятельности в противодействии преступности. Исходя из анализа научных взглядов ученых, практической деятельности криминальной полиции и эмпирического материала сделано умозаключение о том, что сегодня формы оперативно-розыскной деятельности можно дифференцировать следующим образом: 1) оперативный поиск первичной оперативно-розыскной информации; 2) оперативно-розыскная превенция; 3) оперативно-розыскное обеспечение уголовного производства.

Ключевые слова: дифференциация, противодействие, оперативно-розыскная деятельность, формы, преступность

Stashchak Nick. Differentiation of operative and search forms

The study found that the spread of crime was before and is still quite important for Ukrainian society and requires an immediate response from the authorized state police. The first step is to realize that the process of building a sovereign state is impossible without effective work of law enforcement bodies, without proper effective legal institutions, without the use of all available opportunities and modern organizational and tactical forms of operational activities.

It is proved that in the operational activities significant contribution to the study of this issue made national and foreign scientists. However, most scholars and practitioners of developments related to the differentiation of search operations

forms of combating crime, updating criminal procedural and operational-search laws need revision and reconsideration given the current realities. Therefore, the proposed article to a certain extent directed at further improvement of theoretical and applied aspects of differentiation forms of operational activities.

Analysis of the opinions of scholars and practitioners reveals that the vast majority adheres to the concept formed in the Soviet period, according to which operational (intelligence) development of a form of investigative activity. Given the empirical material analyzed, the realities of practice criminal police units, recent changes in criminal procedural and operational-search legislation concluded feasibility rethinking the established perception of rapid development as a form of investigative and assigning it to one of the elements of existing forms of OSA.

In accordance with the realities of practice and legislation in the article attempts to copyright vision of contemporary forms of differentiation of operational activities in combating crime. Based on the analysis of scientific views of scholars, criminal police practice and empirical inference is made that the present form of operational activities can be differentiated as follows: 1) initial operational search of operational information; 2) operational-search prevention; 3) providing operational search criminal proceedings.

Key words: *differentiation, counteraction, operative and search activity, forms, criminality.*